

2.2. Інноваційні підходи до моделювання особи невідомого злочинця

Соціально-економічні перетворення, які відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність проведення наукових досліджень, спрямованих на формування інноваційних засад криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. Протидія злочинам, багато в чому залежить від рівня розвитку досліджень у сфері наук кримінально-правового циклу, а також від можливості використання методу моделювання під час встановлення особи невідомого злочинця та запобігання продовженню його злочинної діяльності.

Метод моделювання, в діяльності органів кримінальної юстиції, використовується, коли пряме дослідження фактів неможливе. Він являє собою процес побудови та вивчення об'єктів, явищ, дій чи подій з метою встановлення причин їх виникнення й існування, зв'язків між ними, а також надає відповідному суб'єкту можливість обрання та реалізації допустимих прийомів побудови певних моделей під час дослідження кримінального правопорушення.

Так, сучасним напрямом моделювання особи невідомого злочинця є використання психологічних знань для побудови ідеальної (розумової) моделі такої особи. При цьому використання даних психології під час побудови моделі особи невідомого злочинця можливо у двох напрямках: 1) під час проведення позаекс-

¹ Див.: Цукрова Т. Где хранятся личные данные украинских пользователей / Т. Цукрова // Лига.Бизнес. – 2014, 7 септя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.liga.net/all/it/stati/>.

пертних психологічних досліджень та 2) при проведенні судово-психологічної експертизи.

Моделювання особи невідомого злочинця під час психологічних досліджень являє собою побудову ідеальної моделі спеціалістом-психологом чи судовим експертом-психологом, яка розкриває психологічні властивості, якості та процеси, пояснює сутність поведінки конкретної особи, розкриває такі характеристики, що відображають ставлення особи невідомого злочинця до виконуваних ним дій (бездіяльності), до оточення та самого себе під час, а також до вчинення злочину та після його вчинення.

Моделювання особи невідомого злочинця під час проведення позаекспертних психологічних досліджень характеризується як безконтактна психодіагностика злочинця, результатом якої є створення моделі особи невідомого злочинця, що має бути відображена як психологічний профіль¹. Існують окремі етапи побудови моделі особи невідомого злочинця, серед яких, зокрема, С. Н. Боков визначає: 1) загальну оцінку злочину; 2) всебічну оцінку особливостей місця вчинення злочину («сцени злочину»); 3) всебічний аналіз особи жертви (потерпілого); 4) оцінку результатів слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; 5) оцінку висновків судово-медичної та інших видів експертиз; 6) розроблення психологічного профілю з виокремленням властивих йому індивідуально-психологічних характеристик; 7) пропозиції та рекомендації для органів кримінальної юстиції, засновані на створенні психологічного профілю².

¹ Див.: Алексейчук В. І. Огляд місця події : тактика і психологія : моногр. / В. І. Алексейчук. – Х.: Апостіль, 2011. – 232 с.; Боков С. Н. Использование психологического портрета при раскрытии и расследовании преступлений / С. Н. Боков // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина : материалы междунар. науч. конф. – Воронеж, 2002. – С. 55–58; Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці: проблеми використання типології та можливостей моделювання // Вибрані твори / Валерій Юрійович Шепітько. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2010. – С. 548 – 556.

² Боков С. Н. Использование психологического портрета при раскрытии и расследовании преступлений / С. Н. Боков // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина : материалы междунар. науч. конф. – Воронеж, 2002. – С. 55 – 58.

Створення психологічного профілю під час позаекспертних психологічних досліджень передбачає побудову ідеальної моделі особи невідомого злочинця, яка дає можливість з'ясувати: 1) мотиви кримінальної поведінки (вчинення кримінального правопорушення, тобто задоволення злочинцем своїх потреб) – неприязнь, помста, користь та ін.; 2) інтелектуальні здібності особи невідомого злочинця; 3) вольові властивості особи невідомого злочинця (вольовий, рішучий, безініціативний); 4) агресивність; 5) спонтанність під час вчинення кримінального правопорушення. При цьому особливістю позаекспертних психологічних досліджень є те, що вони проводяться в межах конкретного кримінального провадження до призначення судово-психологічної експертизи. У цьому разі, на думку В. Ю. Шепітько, під час проведення слідчого огляду та інших слідчих дій, доцільно запрошувати спеціалістів у галузі психології для створення психологічного профілю особи невідомого злочинця, яка являтиме собою ідеальну модель, що побудована спеціалістом та являє собою обґрунтовану «гіпотезу» по відношенню до мальованої особи, яка вчинила злочин¹.

Ще одним новим напрямом моделювання особи невідомого злочинця є використання результатів проведення судово-генетичної експертизи (даних ДНК-аналізу). На відміну від побудови ідеальних (розумових) моделей, які створюються за допомогою інформації психологічного характеру, модель особи невідомого злочинця будується на підставі інформації, яка отримана із слідів людини біологічного походження на місці злочину.

Вважається, що інформація, яка отримана в ході дослідження об'єктів біологічного походження (молекулярно-генетичний ідентифікаційний аналіз, який проводиться в межах судової генетичної експертизи) є найбільш точною у доказовому значенні. Зокрема, об'єктами-носіями генетичного матеріалу (ДНК), як пише

¹ Шепітько В. Ю. Проблемы использования специальных психологических знаний в следственной деятельности // Избранные труды / Валерий Юрьевич Шепітько. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2010. – С. 506.

І. М. Горбулинська, є будь-які виділення людського організму або частки його тканин та органів. До джерел ДНК належать: біологічні рідини (кров, сперма, слина тощо) у рідкому стані або у виді плям на різних предметах; волосся; фрагменти тканин людського тіла (частки шкіри, фрагменти м'язів, окремі кістки та їх фрагменти, зуби) тощо¹. Зазначимо, що сучасні методи дослідження слідів біологічного походження спрямовані також на виявлення та вилучення також потожирових та запахових слідів.

Найбільш ефективним під час моделювання особи невідомого злочинця є використання інформації, яка була отримана при проведенні генетичних досліджень в ході розслідування серійних убивств та серійних убивств поєднаних із зґвалтуванням, особливо тих, що вчиняються протягом тривалого часу. Окремі науковці зазначають, що важливим при цьому є належна систематизація обліку інформації про такі злочини та забезпечення доступу до неї слідчих та оперативних співробітників у будь-який час. У такі обліки доцільно включати інформацію про проведені раніше дослідження та експертизи, а також їх результати. У такому разі доступ до таких баз даних повинні мати і працівники експертних служб, судмедекспертиз².

Зазначимо, що завданням судово-генетичної експертизи є не лише ідентифікація джерела походження біологічних слідів, а й проведення порівняльного аналізу та встановлення зв'язку між об'єктами біологічного походження, які вилучені під час огляду різних місць злочинів. Під час проведення судово-генетичної експертизи вивчаються конкретні генетичні маркери (поліморфні локуси ДНК), інформація про які має бути зафіксована і систематизована у криміналістичних обліках для її подальшого

¹ Горбулинская И. Н. Особенности назначения и производства судебно-медицинской экспертизы вещественных доказательств биологического происхождения при расследовании преступлений / И. Н. Горбулинская // Известия Алтайского государственного университета. – 2007. – Вып. № 2 (54). – С. 40.

² Бахин В. П. Систематизация сведений о серийных сексуальных преступлениях как условие их эффективного раскрытия / В. П. Бахин, С. С. Чернявский, Е. В. Александренко // Вісник криміналістики. – 2011. – № 1 (15). – С. 9.

використання, шляхом порівняльного аналізу, при розслідуванні злочинів.

Особливістю проведення судово-генетичної експертизи полягає в тому, що такі дослідження можливо проводити за умови мінімальної кількості біологічного матеріалу людини. Як наголошують деякі вчені, здебільшого злочинці намагаються знищити сліди свого перебування на місці події (наприклад, замивають сліди крові водою, спалюють або перуть одяг зі слідами крові тощо); трупи жертв насилля виявляють через значний проміжок часу з моменту зникнення, що знижує можливості виявлення біологічного матеріалу, придатного для дослідження (наприклад, руйнування слідів крові у зв'язку із гнилісними процесами м'яких тканин трупа тощо)¹. У свою чергу Д. О. Уманський зазначає, що «у більшості випадків здійснення протиправних дій на одязі та взутті злочинців, на предметах, якими наносили пошкодження, залишаються мікросліди крові потерпілої особи, та навпаки – на речах потерпілого залишаються мікросліди крові злочинця. Пошук необхідно проводити в специфічних місцях, а вилучати такі мікросліди потрібно спеціальними способами із використанням спеціальних методик. Найчастіше мікросліди крові локалізуються у тих місцях, які важко відчистити або відіпрати: на швах, клапанах кишень, застібках, під петлями гудзиків, на внутрішній поверхні манжети; на взутті – на рельєфних елементах підошви, внутрішній стороні шнурків, кільцях, пряжках, швах»².

Проведення молекулярно-генетичної експертизи дозволяє встановити «належність слідів біологічного походження певній

¹ Горбулинская И. Н. Особенности назначения и производства судебно-медицинской экспертизы вещественных доказательств биологического происхождения при расследовании преступлений / И. Н. Горбулинская // Известия Алтайского государственного университета. – 2007. – Вып. № 2 (54). – С. 40; Дяченко Н. М. Основні етапи розвитку молекулярно-генетичної експертизи в державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України / Н. М. Дяченко // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 166.

² Уманський Д. О. Судово-медична ідентифікація особи за допомогою дослідження геномної ДНК у цитологічних препаратах, приготовлених з мікрослідів крові / Д. О. Уманський // Український медичний альманах. – 2012. – Т. 15. – № 4. – С. 101.

особі з високим ступенем імовірності; належність слідів певній особі з різних місць події; наявність біологічних слідів кожного з учасників події у випадках, коли сліди утворено шляхом змішування; ідентичність залишків у випадках розчленування трупа; ідентифікація жертв катастроф, коли близькі родичі живі»¹.

Слід відмітити те, що виявлення навіть маленької плями крові дозволяє провести генетичні дослідження, спрямовані на ідентифікацію людини. Так, результати вивчення ДНК-сперми, яка виявлена на потерпілій особі, її одязі, дозволяють отримати категоричні висновки про вчинення групи убивств однією й тією особою. При цьому порівняльний аналіз генетичної інформації з місця події з даними, які містяться в автоматизованих інформаційних базах даних, дозволяє зробити такі висновки: встановити єдине джерело походження біологічних слідів та об'єктів з нерозкритих місць учинених вбивств; провести ідентифікацію особи злочинця за біологічними слідами, виявленими під час огляду місця події; встановити особи невпізнаних трупів. Принцип пошуку має бути заснованим на перехресному порівнянні ДНК-профілей між усіма банками ДНК даних².

Деякі вчені зауважують, що «можливості молекулярно-генетичної експертизи під час розкриття та розслідування злочинів надзвичайно великі. Узагальнення світової наукової інформації дає змогу дійти висновку, що в перспективі буде можливо за визначеним ДНК-профілем установлювати фенотипічні характеристики особи (зріст, колір очей та волосся тощо), що можуть бути особливо важливими для попереднього розслідування»³. Однак, серед проблем

¹ Дяченко Н. М. Основні етапи розвитку молекулярно-генетичної експертизи в державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України / Н. М. Дяченко // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 169.

² Горбулинская И. Н. Особенности назначения и производства судебно-медицинской экспертизы вещественных доказательств биологического происхождения при расследовании преступлений / И. Н. Горбулинская // Известия Алтайского государственного университета. – 2007. – Вып. № 2 (54). – С. 40, 42.

³ Дяченко Н. М. Основні етапи розвитку молекулярно-генетичної експертизи в державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України / Н. М. Дяченко // Криміналістичний вісник. – 2011. – № 1 (15). – С. 169.

використання інформаційних баз даних ДНК для встановлення та ідентифікації особи невідомого злочинця невіршеними залишаються питання щодо відсутності нормативного забезпечення і регулювання формування та функціонування таких баз даних. Так, створення комп'ютерного банку даних за встановленими ДНК-профілями біологічного матеріалу, які вилучаються з місць злочинів (переважно це вбивства та вбивства на сексуальному підґрунті) передбачає встановлення відомчої належності таких інформаційних систем, кваліфікації осіб, які мають право проводити ДНК-дослідження та формування таких систем, встановлення кола осіб, які мають право доступу до такої інформації, їх права та обов'язки.

Таким чином, на сьогодні ефективним та перспективним методом під час розслідування злочинів є моделювання. Використання органами кримінальної юстиції даного методу при встановленні особи невідомого злочинця сприяє не лише визначенню його психологічних особливостей, мотивів, а й особливостей біологічного та анатомічного характеру. Систематизація та співставлення даних відомостей про таку особу надає можливість висувати версії, визначати коло підозрюваних осіб та ймовірної жертви наступного злочину, географічне розташування наступного місця злочину.

Національна академія правових наук України

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Монографія

*За редакцією
академіка НАПрН України В. Ю. Шепітька,
члена-кореспондента НАПрН України В. А. Журавля*

Харків

2017

УДК 343.98 : 001.895

ББК 67.52

І 67

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 11 від 26 жовтня 2016 р.)

Рецензенти:

Коновалова В. О. – професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Степанюк Р. Л. – завідувач кафедри криміналістики та судової експертології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Колектив авторів:

Шепітько В. Ю. – Передмова, §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.1, 3.1, 3.2; Журавель В. А. – Передмова, §§ 1.2, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4; Авдєєва Г. К. – §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4; Білоус В. В. – §§ 2.1, 2.4; Великанов С. В. – §§ 2.5, 3.5; Гетьман Г. М. – § 2.2; Затенаський Д. В. – §§ 2.7, 2.8; Керик Л. І. – § 2.6; Павлюк Н. В. – §§ 4.2, 4.4; Резнікова О. І. – §§ 4.1, 4.4.

І 67 Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : Монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. – 260 с.

Монографію присвячено проблемам розроблення інноваційних засад техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. У роботі розкрито сутність інновацій у техніко-криміналістичному забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції, досліджено проблеми застосування новітніх інформаційних технологій у діяльності органів досудового розслідування, інноваційні підходи до використання спеціальних знань у правозастосовній діяльності та питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості.

Для науковців, працівників правоохоронних та судових органів, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів.

ББК 67.52

© В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель,
Г. К. Авдєєва та ін., 2017

© Вид. агенція “Апостіль”, 2017

ISBN